

Asia: VN/35688/2024

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsiin liittyvien rikosepäilyjen selvittämisessä avustavista sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköistä

Lausunnonantajan lausunto

Lain nimike

Uuden lain nimikkeeksi ehdotetaan ”laki lapsiin liittyvien rikosepäilyjen selvittämisessä avustavista sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköistä”. Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että nimike on puutteellinen, koska ehdotetun lain 2 §:n mukaan se laajenee koskemaan rikoksen uhrien, rikoksesta epäiltyjen ja rikoksen todistajana kuultavien lasten lisäksi erityisen vaativien huoltoriitojen yhteydessä kuultavia lapsia. Viimeksi mainitussa tilanteessa laadittavaa selvitystä voidaan hyödyntää siviiliprosessissa, jossa kyse ei siis ole rikosepäilyjen selvittämisestä.

1 § Soveltamisala

Lapsiasiavaltuutettu pitää myönteisenä, että uusi laki koskee alle 18-vuotiaita lapsia, eikä jatkossa siten olisi tarvetta tehdä arvioita erityisten perusteiden täyttymisestä 16–17-vuotiaiden kohdalla. Lapsiasiavaltuutettu kuitenkin huomauttaa, että esitysluonnoksessa todetaan muun muassa (esim. s. 28 ja 32), että jatkossakin poliisi lähtökohtaisesti kuulee lähellä täysi-ikäisyyttä olevat lapset itse. Esitysluonnoksen perusteella jää jossain määrin epäselväksi, missä määrin ikärajan nosto voimassa olevaan seri-lakiin nähden parantaa 16–17-vuotiaiden lasten asemaa.

Soveltamisalan mukaan laissa säädetään sosiaali- ja terveydenhuollossa toimivista yksiköistä, jotka avustavat esitutkintaviranomaisia, syyttäjää ja tuomioistuimia lapsiin liittyvien rikosten selvittämisessä ja tuomioistuinien erityisen vaativien huoltoriitojen selvittämisessä. Mainitut yksiköt ovat käytännössä lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisia eli OiPsy- yksiköitä. OiPsy-yksiköt toimivat viiden yliopistollisen keskussairaalan yhteydessä Helsingissä, Kuopiossa, Oulussa, Tampereella ja Turussa. Lisäksi Vaasassa on yksikkö, joka on osa Turun OiPsy-yksikköä. Näihin yksiköihin on monilta paikkakunnilta pitkä matka, joka voi mahdollisesti hidastaa rikosten selvittelyä ja tuoda lapselle lisää raskautta ja stressiä.

Esitysluonnoksen mukaan esimerkiksi lasta koskevien tietojen yhteenvedoja on Barnahus-hankkeen aikana laadittu myös hyvinvointialueilla erillään OiPsy-yksikön toiminnasta, mutta luonnoksessa ei näyttäisi käsiteltävän tarkemmin yksiköiden sijaintia suhteessa lasten asuinpaikkaan esimerkiksi palvelun yhdenvertaisen saatavuuden näkökulmasta. Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että

esitysluonnoksessa olisi perusteltua ottaa kantaa siihen, miten uusi sääntely vaikuttaa lapsen oikeuteen saada kyseisiä palveluja lähellä kotiaan, vai muuttaako sääntely tilannetta mitenkään.

Edellä sanotusta riippumatta, lapsiasiavaltuutettu tunnistaa kuitenkin tarpeen keskittää toimintaa yksiköihin, joissa on tarvittava erityisosaaminen yksikön laissa säädettyjen tehtävien hoitamiseksi. Lisäksi näin voidaan parantaa alueellista yhdenmukaisuutta palvelujen toteuttamisessa.

2 § Yksikön tehtävät

Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että tehtävien laajentaminen koskemaan kaikkia lapseen kohdistuvia rikoksia on kannatettava. Barnahus -hankkeessa tehdyn kehittämistyön hyödyntäminen ja hankkeessa aikaansaatujen hyvin käytäntöjen vakiinnuttaminen on tärkeää.

Esitysluonnoksessa (s. 46) todetaan, että rikoksen todistajana kuultavat lapset ovat käytännössä lähes aina perheen sisällä tapahtuneiden törkeiden rikosten todistajia. Luonnoksessa huomautetaan siksi, että kynnys lapsen kuulustelemiseen on hyvin korkea, koska lasten kyky ymmärtää läheiskriminointisuojaan merkitystä on rajallinen. Kun kyse on perheen sisäisen rikoksen selvittämisestä, edellä sanottu on tärkeä ottaa huomioon. Lapsiasiavaltuutettu kuitenkin huomauttaa, että lapset todistavat usein myös perheen ulkopuolisia, muun maussa muiden lasten tai nuorten tekemiä törkeitä rikoksia, joista heitä voi olla tarve kuulla. Näissä tilanteissa on huomioitava se, että rikoksesta epäilty/epäillyt voivat olla enemmän tai vähemmän osa lapsen arkea ja lähiympäristöä. Kyse voi olla esimerkiksi lapsen kavereiden tekemistä rikoksista tai erilaisten asuinalueella pyörivien ”jengien” tekemistä rikoksista. Lapsitodistajan kuuleminen on monissa erilaisissa tilanteissa haastavaa ja vaatii erityistä osaamista, unohtamatta lapsen suojelua ja tukea kuulemisen jälkeen.

3 § Moniammatillinen asiantuntijaryhmä

-

4 § Oikeus saada ja antaa tietoja

Ehdotuksen mukaan yksiköillä olisi laajat tiedonsaantioikeudet muilta viranomaisilta ja muilta toimijoilta, mukaan lukien terveydenhuollon tiedot, silloinkin kun poliisilla ei ole oikeutta niihin. Poliisille ei luovutettaisi näitä tietoja sellaisenaan, vaan yksikkö laatii niistä yhteenvedon tai lausunnon tietojen pohjalta. Tiedonsaantioikeus ei koskisi rikoksesta epäillyn tai todistajana kuultavan lapsen tietoja.

Tiedonvälitys OiPsy-yksikön ja sosiaali- ja terveydenhuoltoa järjestävien tahojen kesken on perusteltua lapsen terveyden ja hyvinvoinnin varmistamiseksi ja tarvittavien palvelujen saamiseksi. Terveydenhuoltoa koskevat tiedot luokitellaan EU:n yleisessä tietosuoja-asetuksessa arkaluonteisiksi henkilötiedoiksi, joiden käsittely edellyttää erityisiä perusteita ja joiden käsittelyssä on noudatettava erityistä huolellisuutta. Niin ikään sosiaalihuollon asiakkuutta koskevat tiedot on katsottu valtiosääntöoikeudellisesti arkaluonteisiksi tiedoiksi, mikä esitysluonnoksessakin todetaan (s. 62). Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietoja tulee välittää vain siinä määrin kuin se on välttämätöntä lapsen hoidon ja tuen varmistamiseksi.

Esitysluonnoksessa on tiedonsaannin laajuutta käsitelty varsin kattavasti kohdassa 12 Suhde perustuslakiin ja säätämisyjärjestys. Kohdassa tuodaan esiin perustuslakivaliokunnan kannanottoja aiheesta ja perusteluja ehdotetulle sääntelylle. On sinänsä ymmärrettävää, ettei lain tasolla säädetä yksityiskohtaisesti välitettäviä tietoja, mutta lapsiasiavaltuutettu katsoo, että esitysluonnoksessa tulisi vähintäänkin esimerkinomaisesti selvittää, mitä ja missä laajuudessa tietoja välittyy poliisille OiPsy-yksikön laatimassa yhteenvedossa.

5 § Yksikön henkilöstöä sekä toimitiloja ja toimintavälineitä koskevat vaatimukset

-

6 § Työnohjaus

-

7 § Järjestämisvastuu

Säännöksen mukaan kukin hyvinvointialue ja HUS-yhtymä vastaa yksikön tehtävistä niiden lasten osalta, joilla on kotikuntalain (201/1994) 2 §:ssä tarkoitettu kotikunta sillä sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetun lain 35 §:ssä tarkoitettulla yhteistyöalueella, jolla kyseinen hyvinvointialue tai HUS-yhtymä sijaitsee.

Kotikunta määräytyy pääsääntöisesti asumisen perusteella. Suomessa on kuitenkin lapsia, muun muassa ns. ”paperittomat” lapset ja turvapaikanhakijalapset ennen oleskeluluvan myöntämistä, joilla ei ole virallista kotikuntaa. Näillä lapsilla voi olla korostunut riski joutua rikoksen uhriksi. Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että säännöksen perusteluita tulee täydentää tältä osin: miten toimitaan, jos ilman virallista asuinkuntaa oleva lapsi tarvitsee OiPys-yksikön palveluja.

8 § Sopimus ja kustannusten korvaaminen

-

9 § Korvauksen maksaminen

-

10 § Ohjaus, koulutus ja yhteistyö

-

11 § Voimaantulo

-

Esityksen vaikutusarviot

Hallituksen esitysluonnokseen sisältyy lyhyt osuus (s. 32), joka on otsikoitu ”Vaikutukset lapsiin”- Sen mukaan esityksen vaikutukset olisivat merkityksellisiä ennen kaikkea lasten kannalta, ja arvioidaan, että esityksellä olisi lapsiin useita myönteisiä vaikutuksia. Lisäksi kohdassa Vaikutukset perus- ja ihmisoikeuksiin kuvataan myös vaikutuksia lapsiin.

Ensin mainitussa kohdassa todetaan, että ehdotettavilla muutoksilla on myönteisiä vaikutuksia lapsiin, jotka aiemman lain mukaan jäivät erityistason yksikön palvelujen ulkopuolelle, ts. muut kuin seksuaali- ja pahoinpitelyrikosten uhrin ja erityisen vaativien eroriitojen keskellä olevat lapset, joita ei välttämättä ole kuultu lainkaan huoltoriidoissa lainkaan.

Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että vaikutusarviointi jättää avoimeksi vaikutukset muihin kuin edellä mainittuihin ryhmiin kuuluvien lasten osalta. Miten muutokset vaikuttavat seksuaali- ja pahoinpitelyrikosten uhriksi joutuneisiin lapsiin tai rikoksesta epäiltynä oleviin lapsiin tai lapsiin, joita kuullaan rikosten todistajana OiPsy-yksiköissä?

Pelkästään toteamus myönteisistä vaikutuksista ei ole riittävä arviointi vaikutuksista lapsiin. Vaikutukset lapsiin -kohdassa ei myöskään arvioida vaikutuksia tutkitun tiedon perusteella. Lähdeviitteenä oleva selvitys vaativista erotilanteista ja palvelujärjestelmästä perustelee hyvin tarvetta järjestää nykyistä paremmin lasten kuuleminen vaativissa erotilanteissa, mutta muilta osin tutkittua tietoa ei vaikutusarvioinnissa esitetä. Taloudelliset vaikutukset kohdassa on pystytty arvioimaan eri näkökulmista, kuinka monta lasta lain mukaiset palvelut voisivat vuosittain auttaa. Lapsiasiavaltuutettu pitäisi perusteltuna, että lukumäärätietoja hyödynnettäisiin myös lapsivaikutusten arvioinnissa. Lisäksi tulisi myös arvioida ehdotettujen säännösten mahdollisia negatiivisia vaikutuksia.

Mahdolliset muut kommentitne esitysluonnoksesta

Lapsiasiavaltuutettu pitää esitysluonnoksessa ehdotettua sääntelyä tärkeänä. Esitysluonnos on selkeä ja pääosin hyvin valmisteltu.

Tavoitteet

Hallituksen esitysluonnoksen mukaan esityksen tavoitteena on ajantasaistaa lainsäädäntö, joka koskee sosiaali- ja terveydenhuollon antamaa apua lapsiin liittyvien rikosepäilyjen selvittämisessä, ja saattaa se vastaamaan nykyistä paremmin eurooppalaisia Barnahus-laatustandardeja. Tavoitteena on myös vakiinnuttaa kansallisessa Barnahus-hankkeessa tehty työ, ennen kaikkea moniammatillinen yhteistyö, pysyväksi osaksi OiPsy-yksiköiden toimintaa.

Esityksen laajempina tavoitteena on turvata lapsen edun toteutumista rikosprosessissa esimerkiksi lisäämällä maantieteellistä yhdenvertaisuutta lapsiin liittyvien rikosepäilyjen selvittämisessä sekä vahvistamalla lasten kanssa työskentelevien ammattilaisten osaamista tunnistaa lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa ja puuttua siihen. Lisäksi tavoitteena on, että lapsen oma kokemus hänen huoltoonsa, asumiseensa ja tapaamisoikeuteensa liittyvistä seikoista pystyttäisiin nykyistä paremmin selvittämään erityisen vaativien huoltoriitojen yhteydessä.

Lapsiasiavaltuutettu pitää esityksen tavoitteita kannatettavina.

Lapsiasiavaltuutetun lausunto on luettavissa www.lapsiasia.fi/lausunnot.

Helander Merike

Lapsiasiavaltuutetun toimisto - Elina Pekkarinen, lapsiasiavaltuutettu ja
Merike Helander, juristi